

Välkekauniaiset Pohjoismaissa (Coleoptera, Buprestidae: *Lamprodila* spp.)

Jyrki Muona

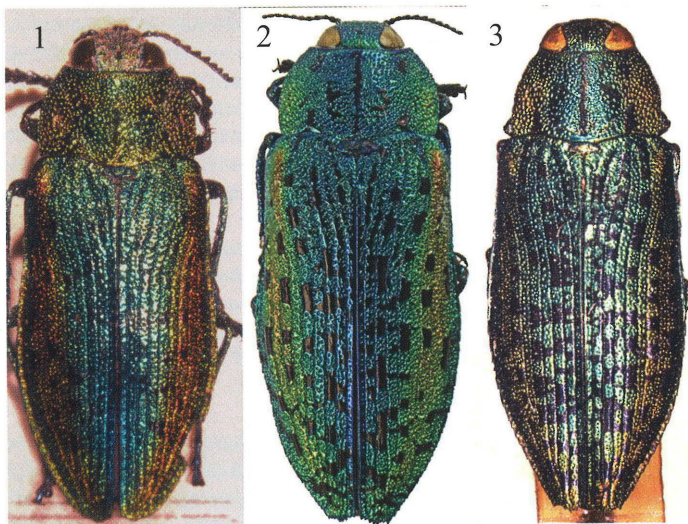
Lamprodila rutilans (F.), formerly reported from Finland and Norway in Fennoscandia, is deleted from the Finnish fauna. All three specimens known belong to *Lamprodila decipiens* (Gebler) (= *dives* Guillb.). The Norwegian records are correct, however. *L. decipiens* develops in *Salix* spp., not in *Tilia* spp. as *L. rutilans* does. Due to its rarity and saproxylic mode of life combined with a striking appearance, this species is considered endangered in Finland (class EN). Efforts to discover its actual breeding sites and possible measures to secure its future status have to be redirected in light of the corrected identification. With *Dirrhagofarsus attenuatus* (Mäkl.) and *Hylocharis cruentatus* (Gyll.), *L. decipiens* belongs to a group of rare beetle species developing exclusively in willows. They highlight the importance of preserving willows as major contributors to biodiversity rather than cleaning them away as useless waste.

Jyrki Muona, Finnish Museum of Natural History, Zoology Unit, P.O.Box 17 FI-00014, University of Helsinki; e-mail: jyrki.muona@helsinki.fi

Johdanto

Välkekauniainen, *Lamprodila rutilans* (F.), on Suomen luonnossa poikkeuksellisen näyttävä otus – kullalle, purppuralle ja smaragdinsinille hohtava sentin mittainen kuoriainen. En-

simmäisen löydön yksityiskohdat maastamme ovat hämärän peitossa. Luonnontieteellisessä keskusmuseossa olevan yksilön etiketissä lukee ytimekkäästi ”Nyslott” – ajankohta on tuntematon, mutta todennäköisesti 1800-luvun puolenvälin jälkeen. John Sahlberg (1900) on sen perusteella ilmoittanut lajin maamme faunaan kuuluvaksi maakunnasta Etelä-Savo (Sa). Sedlitz (1880) ei lajia Suomesta maininnut. Tohtori V. J. Karvonen pyydysti toisen suomalaisen yksilön 5. elokuuta 1956. Aikoinaan kysyin häneltä yksityiskohtia löytötilanteesta. Karvonen kertoi nappaneensa kuoriaisen perhoshaavilla lennosta iltapäivällä Siikajärven pohjoisrannalla länteen menevällä hiekkatiellä. Kyseinen paikka sijaitsee nykyisen Nuuksion kansallis-

Kuvat 1-3. 1. *Lamprodila rutilans*, naaras, Itävalta, Wien; 2. *L. decipiens*, naaras, Suomi, Kirkkonummi; 3. *L. mirifica*, koiras, Itävalta, Wien.

Figs. 1-3.1. *Lamprodila rutilans*, female, Austria, Vienna; 2. *L. decipiens*, female, Finland, Kirkkonummi; 3. *L. mirifica*, male, Austria, Vienna.

puiston eteläreunalla, Kirkkonummella, maakunnassa N. Kolmas löytö on tuore. R. Heino löysi kuolleen yksilön Nuuksion kansallispuistosta, Saarilammen ja Liukoilammen väliseltä kallioiselta alueelta 23. heinäkuuta 2000. Alueelta on vain muutaman kilometrin matka edellisen yksilön löytöpaikkaan.

Lähimmät Suomen ulkopuoliset löydöt ovat Liettuasta ja Norjasta. Oslon lähialueilta tunnetaan useita uusia havaintoja. Lajia on Norjassa kasvatettu aiemmin tunnetulta isäntäkasviltaan, lehmukselta, Liettuan löydön yksityiskohtia en tunne. Välkekauniainen on Suomessa arvioitu uhanalaisuusluokkaan EN.

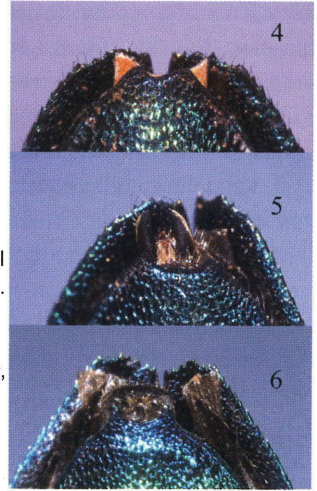
Lamprodila-suvun lajien taksonomia, elintavat ja tunnistus

Brechter & Kostenbader (2002) kuvaavat Saksasta, Baden-Württembergin alueelta löydettyjen jalokuoriaisten elintavat. Kirja on yksityiskohtaisuudessaan ja tarkkuudessaan todellinen aarreaitta ja innosti hakemaan vinkkejä välkekauniaisen asuttamien puiden löytämiseksi Suomessa. Samalla selvisi, että keskieurooppalaiset *Lamprodila*-lajia olivat hyvin samanköisiä ja niiden määräytyminen on pitkään tuottanut ongelmia. *L. rutilans* ei näistä lajeista ole laajimmalle levinnyt eikä suinkaan ainoa, joka voisi elää Suomessa. Kaksi muuta vaihtoehtoa tuli kyseeseen. Aiemmin harvinaisuutena pidetty *L. dives* (Guill.) oli osoittautunut Saksassa luultua paljon yleisemmäksi, kun sen elintavat opittiin tuntemaan. Toisin kuin *L. rutilans*, se kehittyi pienikokoisissa pajuissa, erityisesti ääriolosuhteissa kasvavissa puissa – hyvin kuivissa tai hyvin kosteissa paikoissa. Kolmas laji, *L. mirifica* (Muls.), elää toukkana yksinomaan jalavilla ja sekin saattoi siis tulla kyseeseen.

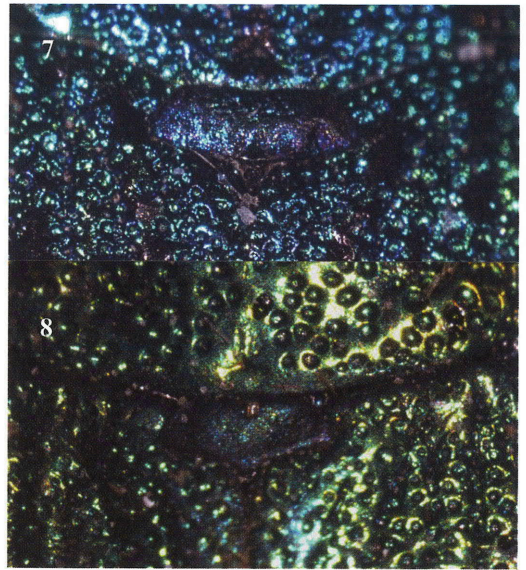
Koska oli ilmeistä, että kukaan ei ollut varsinaisesti määrittänyt suomalaisia yksilöitä, ryhdyin puuhaan apunani Luonnontieteellisen

Kuvat 4-6. Takaruumiin kärki. 4. *Lamprodila rutilans*, naaras, Itävalta, Wien; 2. *L. rutilans*, koiras, Itävalta, Wien; 3. *L. decipiens*, naaras, Suomi, Kirkkonummi.

Figs. 4-6. Abdominal apex, ventral view. 4. *Lamprodila rutilans*, female, Austria, Vienna; 2. *L. rutilans*, male, Austria, Vienna; 3. *L. decipiens*, female, Finland, Kirkkonummi.

keskumuseon palearktinen kuoriaiskokoelma. Museon kokoelmissa on noin 60 suvun yksilöä ja niistä noin 40 kuuluu edellä mainittuun kolmeen lajiin. Suvun lajien tärkeimmät tunto-merkit ovat takaruumiin kärjessä ja eturinnan keskitapin rakenteessa. Lajien välillä on myös värieroja: *L. rutilans*in etuselässä ja peitinsiipien etuosassa on hyvin vähän mustia kohou-

Kuvat 7-8. Pikkukilpi. 7. *L. decipiens*, naaras, Suomi, Kirkkonummi; 8. *L. rutilans*, naaras, Itävalta, Wien.
Figs. 7-8. Scutellum. 7. *L. decipiens*, female, Finland, Kirkkonummi; 8. *L. rutilans*, female, Austria, Vienna.

mia (Kuva 1), *mirificalla* ja *divesillä* niitä on runsaasti (Kuvat 2 & 3). Kuten yleensä, museon yksilöistä osa oli virheellisesti nimettyjä. Kotimaisten yksilöiden määritystä hankaloitti niiden kunto. Ainoastaan Karvosen löytämä oli ehjä, kahdelta muulta puuttuivat pää ja eturuumis sekä takaruumiin viimeinen jaoke. Värykseltään, kooltaan ja muodoltaan kaikki kolme suomalaista yksilöä olivat kuitenkin hyvin samanlaisia. Kaikki osoittautuivat naaraiksi – suvun lajien koirailta on selvästi havaittava tiheä, harmaa karvoitus eturinnan keskiosassa, naaraiden eturinta on käytännössä kalju.

Vertailun tulos oli yksiselitteinen: Suomesta tavattu laji ei ole *L. rutilans*!

Hellrigl (1970, 1972) selvitti länsieurooppalaisen *Lamprodila*-lajien taksonomiaa. Nimistöllisesti hänen työnsä on ongelmallinen, koska vanhin käytössä ollut ”mustatäpläisten” lajin nimi, *decipiens* Gebler, hylätään kokonaan. Toisaalta Hellrigl toteaa, että Gebler ja Mannerheim ovat ilmeisesti käyttäneet nimeä *decipiens* kahdesta eri lajista. Näin hän voi sivuuttaa nimen *decipiens* sensu Mannerheim, 1852, nec Gebler 1847 ja todeta, että Geblerin laji on ”jokin toinen, nykyisin tuntematon siperialainen laji”. Mitään oikeata todistetta tästä ei kuitenkaan esitetä. Uudessa palearktisisessa kuoriaislutetelossa Kuban (2006) virallisesti ottaa käyttöön lajinimen *Lamprodila decipiens* (Gebler), jonka synonyyminä on *Lampra dives* Guillb.

Keskeiset tuntomerkit tukivat selvästi sitä, että suomalaiset yksilöt ovat lajia *L. decipiens* (vrt. kuvat 1-3): (1) etuselän keskiviiva on musta ja sen sivuilla on mustat lisäjuovat, (2) peitinsiipien välyksissä on myös etukolmanneksella runsaasti mustia pitkittäisiä nystyjä, (3) pikkukilpi on hyvin leveä ja sinivihreä (Kuvat 7 & 8), (4) peitinsiipien viirut ovat syvät ja välykset harjumaisesti kohonneita ja (5) tuntosarvien kolmas jaoke on noin toisen mittainen ja yhdessä ne ovat noin neljännen mittaisia. Tun-

tomerkit 1 ja 2 erottavat *L. decipiensin* välittömästi *L. rutilansista*. Ne sopivat myös lajiin *L. mirifica*, muut tuntomerkit ovat *L. decipiensille* tyypillisiä. Kaikilla lajeilla takaruumiin viimeisen jaokkeen takareuna on uurtunut. *L. rutilans* naaralla uurre on kapea ja matala ja sen reunakulmat eivät ole piikkimäisiä (Kuva 4), koiralla uurre on levä ja reunat ovat terävät (Kuva 5). *L. decipiens* naaras muistuttaa jonkin verran *L. rutilans* koirasta, mutta uurre on leveyteensä nähden syvempi ja reunat ovat venyneet selkeiksi teräviksi piikeiksi (Kuva 6); koiralla uurre on vielä suurempi ja piikit vielä pidempiä. Erot ovat huomattavasti vähemmän selviä Hellriglin (1970, 1972) alkuperäisissä artikkeleissa kuin Harden (1990) määrityskaavassa. LTKM:n aineistossa takaruumiin kärjen muodossa on selvästi havaittavissa vaihtelua – kuitenkin niin, että sekoittamisen mahdollisuutta ei ole, kunhan pitää sukupuolet erossa, koiraat on helppo tunnistaa tiheäkarvaisesta eturinnasta. Yleisväritys vaihtelee lajeilla suuresti, tyypillisesti ne ovat sinisen tai vihreän metallinhohtoisia, reuna-alue on kullan- ja kuparinhohtoinen ja alapuoli usein sininen. Yleisväritys ei riitä määrittelyyn. Peitinsiipien runsaiden mustien kohoumien avulla *L. decipiens* eroaa heti *L. rutilansista*. *L. mirifica* on samannäköinen kuin *L. decipiens* pilkkujen suhteen, mutta sen peitinsiipien välykset ovat hyvin laakeat, *L. decipiensillä* osittain harjumaisesti kohonneita.

Välkekauniaisen oikea tieteellinen nimi on tällä hetkellä *Lamprodila decipiens* (Gebler). Se kuuluu sukuun, josta viimeisen parinkymmenen vuoden aikana on käytetty nimiä *Lampra*, *Scintillatrix* ja *Ovalisia* ja sen lajinimenä on ollut *dives* vuodesta 1972 vuoteen 2006. Ennen vuotta 1972 lajinimeä *decipiens* käytettiin joskus viittaamaan pajulajiin *dives*, joskus jalavalajiin *mirifica*. Lajin ravintokasvin historia on yhtä sekava. Hellrigl (1972) totesi, että se ei elä jalavalla ja myöhemmin (Hellrigl, 1984), että laji elää ainoastaan pajuilla. Brechtel & Kostenbader (2002) kuvaavat lajiparin *dives-mirifica*

biologiaa ja vahvistavat Hellriglin tulokset - *dives* elää pajuilla, *mirifica* jalavilla. Kuban (2006) toteaa, että pajulajin vanhin nimi on *L. decipiens* (Gebler) ja *dives* on sen nuorempi subjektiivinen synonyymi.

Frøde Ödegaard Trondheimista on ”BeetleBase” internetsivustolla (<http://www.beetlebase.com>) vahvistanut, että Norjasta löydettyt yksilöt kuuluvat lajiin *Lamprodila rutilans*. Fenoskandiassa esiintyy siis kaksi eri *Lamprodila* lajia.

Tiedon lisääntyessä harvinaisten ja/tai uhanalaisten pajuille erikoistuneiden kuoriaisten joukko kasvaa koko ajan. Kuoriaisten ravintokasveina pajuja ei ole juuri huomioitu, vaikka lajisto on mitä mielenkiintoisin ja maallemme hyvin luonteenomainen. Vain pajuilla kehittyvistä lajeista raitajäärä, *Xylotrechus pantherinus* (Sav.) ja halavasepikkä, *Hylocharis cruentatus* (Gyll.) kuvattiin tieteelle uutena Suomesta. Harvinaisia pajuspesialisteja ovat mm. pajunjalosoukko, *Agrilus subauratus* (Geb.) ja pajusepikkä, *Dirrhagofarsus attenuatus* (Mäkl.). Ainut Manner-Suomesta havaittu laikkujumi, *Hedobia imperialis* (L.) oli toukkana elänyt kiiltopajulla, jota ei lajin ravintokasvina muualta tunneta. Useat muutkin puukuoriaiset elävät lähes yksinomaan pajuilla, esimerkkeinä pajujäärä, *Oberea oculata* (L.), raitahaapsanen, *Saperda similis* (Laich.), myskijäärä, *Aromia moschata* (L.) ja äkämähaapsasen pajumuoto, *Saperda* ?sp.

Monimuotoisuuden säilyttäminen on taajamametsien hoidossa enenevässä määrin huomioitava seikka. Pajuja on perinteisesti pidetty roskapuuna ja niiden kohtaloksi on koitunut järjestelmällinen raivaus. Uusissa ohjeistuksissa asia nähdään toisella tavalla (Hamberg ym. 2012). Taajamametsien tarkoitus ei ole puuntuotto, ja niiden hoidossa pajujen huomioiminen on tärkeä yksityiskohta. Keväällä kukkivat raidat ovat mesipistiäisten merkittävä energia-

lähde. Eri pajulajien monimuotoisuus elävöittää ulkoilualueita ja samalla ylläpitää erityistä, Suomen metsille tyypillistä lajistoa. Aiemmin huomaamatta jäänyt, faunamme eksoottisimman näköinen kuoriainen, välkekauniainen, sopii mainiosti tämän symboliksi.

Viitteet

- Brechter, F. & Kostenbader, H. (eds.) 2002: Die Pracht- und Hirschkäfer Baden-Württembergs. Verlag Eugen Ulmer GmbH & Co. 632 pp.
- Hamberg, L., Löfström I. & Häkkinen, I. 2012: Taajamametsät – suunnittelu ja hoito. Metsäkustannus. 155 pp.
- Harde, K.W. 1979: 38. Fam. Buprestidae. – Pp. 203–229. In: Freude, H., Harde, K.W. & Lohse, G. A. (eds.): Die Käfer Mitteleuropas. Band 6. Diver-sicornia. Goecke & Evers. Krefeld.
- Hellrigl, K. 1970: Biometrisch-analytische Untersuchung der Buprestidenarten *Lampra mirifica* Muls. und *Lampra dives* Guill. – Koleopterologische Rundschau 48: 35–49.
- Hellrigl, K. 1972: Revision der westpaäarktischen Arten der Prachtkäfergattung *Lampra* Lac., (Col., Buprestidae. - Annales Naturhistorisches Museum Wien 76: 649-708.
- Hellrigl, K. 1984: Zur Bionomie des grünen Weidenprachtkäfers *Scintillatrix* (= *Lampra*) *dives* Guill. (Coleopt., Buprestidae) und des kleinen Weidenglasflüglers *Synanthedon* (= *Sesia*) *formicaeformis* Esp. (Lepid., Aegeriidae). - Zeitschrift für angewandte Entomologie 97 (5): 499-506.
- Kubán, V. 2006: Catalogue. Buprestidae: Chrysocroinae: Poecilotini. Pp. 350-352. In: I. Löbl & A. Smetana (Eds): Catalogue of Palaearctic Coleoptera. Volume 3. Scarabaeoidea - Scirtoidea - Dascilloidea - Buprestoidea - Byrrhoidea. Apollo Books, Stenstrup, 690 pp.
- Sahlberg, J. 1900: Catalogus Coleopterorum Faunae Fennicae. – Acta Societatis pro Fauna et Flora Fennica, XIX, N:o 4. Helsingforsiae. 132 pp.
- Seidlitz, 1880: Fauna Baltica, die Käfer (Coleoptera) der deutschen Ostseeprovinzen Russlands. Hartung. 818 pp.